

התפתחות מקצוע העבודה הסוציאלית בישראל*

שמעון שפירו, משה שרר, נורה קורין-לנגר ועידית וייס

לפני שבעים שנה מונו בראשונה בארץ ישראל עובדים סוציאליים מקצועיים. מאז ועד היום חלו בעבודה הסוציאלית הישראלית תהליכי התמקצעות שכללו גיוון בתחומי הפעולה ובתפקידים, חידוד ההבחנה בין פעילות מקצועית ובלתי מקצועית, סטנדרטים גבוהים יותר בדרישות לידע ולמיומנות, גידול ניכר בכמות המחקרים, עלייה ברמת ההכשרה, התחזקות הארגון המקצועי, שליטה של המקצוע על תחום פעילותו, הגדרת כללי אתיקה ואכיפתם. במאמר זה יסקרו הרקע להתפתחות המקצוע בתקופה שלפני קום המדינה והשינויים שחלו בו מאז כינונו ועד לסוף המאה העשרים.

מבוא

בשנים שחלפו מהקמת מדינת ישראל התפתח והשתנה מקצוע העבודה הסוציאלית בישראל. בתקופה זו חל תהליך התמקצעות שהתבטא בהתפתחויות מספר המשולבות זו בזו: עלייה ברמת ההכשרה המקצועית, התקדמות המחקר ובניית ידע חדש, הוצאת תפקידים בעלי אופי מנהלי, כמו קביעת זכאות להבטחת קיום, מתחום הפרקטיקה של המקצוע, גיוון תחומי הפרקטיקה והכרה בתחומי מומחיות, גידול בכוחו של האיגוד המקצועי, עלייה ביוקרת המקצוע, פיתוח קוד אתי, בניית כלים לאכיפתו וחקיקת חוקים המגדירים את תחום פעילותו הייחודית של המקצוע ומגינים עליו. שינויים אלו הוצגו בספרות כסמני התמקצעות (פרופסיונליזציה) (Hugman, 1996).

במאמר יידונו ההתפתחויות השונות ותיבחן תרומתה של כל התפתחות לתהליך ההתפתחות הכללי ולהתמקצעות. כרקע, יסקרו בקצרה שורשי העבודה הסוציאלית בתקופה שקדמה להקמת המדינה, ומעמד המקצוע בשנים הראשונות לקיומה.

רקע היסטורי

ניתן להצביע בדיוק על תחילתה של עבודה סוציאלית מקצועית בישראל. בשנת 1931 הקים הוועד הלאומי, מוסד השלטון העצמי של היישוב היהודי תחת שלטון המנדט הבריטי, מחלקה לעבודה סוציאלית, והזמין את גב' סאלד, נשיאת ארגון הנשים הדסה בארצות-הברית, לעמוד בראש המחלקה החדשה (Loewenberg, 1993).

לפני הקמת המחלקה היו ליהודי ארץ ישראל שירותי רווחה בשלושה מגזרים (דויטש, 1970): ביישוב הישן, האוכלוסייה הדתית של ערי הקודש, התקיימה מערכת מסועפת של שירותים התנדבותיים, כגון קופות גמילות חסדים (גמ"חים), חברה קדישא, ביקור חולים, 'חדרים' להוראת לימודי קודש ועוד. המערכת נתמכה מכספי ה'חלוקה', כספים שנאספו בקהילות היהודיות בתפוצות עבור הקהילות שקיימו את מצוות יישוב ארץ ישראל.

בקרב המהגרים שהגיעו ארצה בתחילת המאה (העלייה השנייה והשלישית) בלטו קבוצות של חלוצים, מרביתם מארצות מזרח אירופה, שהושפעו מהאידיאולוגיות הסוציאליסטיות והלאומיות שרווחו בארצותיהם באותן שנים. חלוצים אלו התארגנו במפלגות פוליטיות, הקימו הסתדרות עובדים, התנגדו לכל צורה של 'צדקה' או 'חלוקה', וכדי להתמודד עם מצבי מצוקה ייסדו קיבוצים ומושבים שהתבססו על עקרונות של עזרה הדדית. הסתדרות העובדים הציעה לחבריה מגוון שירותים שהתבססו גם הם, לפחות לכאורה, על עקרון העזרה ההדדית. שירותים אלו כללו ביטוח בריאות, לשכות עבודה, קופות לסיוע כלכלי, תכניות להכשרה מקצועית ועוד (דורון וקרמר, 1991).

המעמד הבינוני העירוני ייסד ארגונים פילנתרופיים על פי הדגמים שהתפתחו במאה התשע-עשרה באירופה ובצפון אמריקה. מבין הארגונים שיוסדו בלטו ארגוני נשים ששילבו מאבק לשוויון זכויות עם פעילות פילנתרופית, בייחוד בתחומי הסיוע לאימהות ולילדים. ארגוני הנשים היהודיות באנגליה (ויצ"ו) ובצפון אמריקה (הדסה) השפיעו רבות על הארגונים האלה, בזכות התמיכה הכספית שהעניקו להם, לאמץ עקרונות של מקצועיות, למשל קורסי הכשרה למתנדבים.

שלוש המערכות כללו אלמנטים של התמקצעות - העסקת עובדים בשכר וקורסי הכשרה למתנדבים, ואולם, רק במחלקה לעבודה סוציאלית של הוועד הלאומי נקבע בראשונה העיקרון שסיוע ליחידים ולמשפחות במצוקה מחייב ידע ומיומנויות של עבודה סוציאלית מקצועית. המחלקה החדשה הצהירה על מחויבות לשלושה עקרונות מקצועיים שהמשיכו להנחות במשך עשורים רבים גם את מערכת הרווחה הישראלית (נייפרס, 1989): יחידת היעד של הסיוע וההתערבות היא

* תרגום מתוקן ומעודכן של המאמר:

Spiro S., Sherer M., Korin-Langer N. & Weiss I. (1998). The Professionalization of Israeli Social Work. In E.M.Loewenberg (Ed.), *Meeting the Challenges of a Changing Society: Fifty Years of Social Work in Israel*(pp.29-50). Jerusalem: Magnes Press.

המשפחה; הקהילה המקומית אחראית להפעלת שירותי הרווחה, והוועד הלאומי מספק סיוע כספי ופיקוח מקצועי; השירותים מוגשים על ידי עובדים סוציאליים שהוכשרו לתפקידים ועל ידי מתנדבים.

ביישובים היהודיים ובוועדי הקהילות של הערים המערבות הוקמו לשכות לעבודה סוציאלית, והפרקטיקה בהן הייתה כוללנית. היא כללה סיוע כלכלי, הגנת הילד, ייעוץ ושירותים נוספים למשפחות. בהדרגה נוצרה מידה כלשהי של התמחות. מקצת העובדים הסוציאליים עבדו עם נזקקים, אחרים בעבודה מונעת עם ילדים בבתי ספר, ומעטים התמקדו בצרכיהן של אוכלוסיות ייחודיות - קליטת עולים, סיוע למשפחות החיילים שהתגייסו לצבא הבריטי במלחמת העולם השנייה ועוד (דויטש, 1970).

העובדים הסוציאליים המקצועיים הראשונים במחלקות הסוציאליות היו פליטים שהגיעו מגרמניה לאחר עליית הנאצים לשלטון. קורס ראשון לעובדים סוציאליים נפתח בירושלים בשנת 1934, בהנהלת סידי וורונסקי, עמיתה של אליס סולומון, המנהלת רבת ההשפעה של בית הספר לעבודה סוציאלית בברלין (Konrad, 1993). בשנת 1937 ייסדו עשרות העובדים הסוציאליים שבלשכות המקומיות איגוד מקצועי. מטרת האיגוד היו לפתח שירותי רווחה, להעלות את מעמדם ואת כישוריהם של אנשי המקצוע, ולהבטיח להם מקומות עבודה (דויטש, 1970).

בתקופה שקדמה להקמת המדינה התרכזו ניצני העבודה הסוציאלית בעיקר ביישוב היהודי. ממשלת המנדט סברה שתפקידה העיקרי הוא שמירת החוק והסדר, וזמתה בתחום הרווחה הייתה מעטה. עם זאת, תרומתה לפיתוח העבודה הסוציאלית הייתה הקמת שירותי מבחן לנוער ולמבוגרים. קציני המבחן הראשונים, ערבים ויהודים, התמנו בשנת 1937, ותפקידיהם עוצבו על פי דגם שירותי המבחן בבריטניה (אלעד ווינר, 1995).

בתחומים האחרים ציפתה ממשלת המנדט שהרוב הערבי והמיעוט היהודי יסתדרו בכוחות עצמם (דויטש, 1970). האוכלוסייה הערבית, מרביתה כפרית, הסתמכה בעיקר על סיוע משפחתי ושבטי, שירותים מודרניים מעטים סיפקו מיסיונרים נוצריים. לפעילויות האלה הייתה השפעה מועטת בלבד על התפתחות שירותי הרווחה במדינת ישראל שצמחו בעיקר מהתכניות שהתפתחו ביישוב היהודי.

בעת הקמת המדינה היה על שירותי הרווחה להתמודד עם תוצאות מלחמת הקוממיות ועם העלייה ההמונית. בין השנים 1948-1951 הגיעו ארצה קרוב ל-700,000 עולים, ניצולי שואה ממחנות העקורים באירופה וקהילות שלמות מעיראק, צפון אפריקה, תימן ועוד (האנציקלופדיה העברית, 1993). הצורך להבטיח להמוני העולים קורת גג, תעסוקה, שירותי בריאות וחינוך יצרה עומס ניכר על שירותי הרווחה.

משרד הסעד של ממשלת ישראל, שירש את תפקידי המחלקה לעבודה סוציאלית של הוועד הלאומי, התקשה לספק ללשכות הסוציאליות ברשויות המקומיות את המשאבים הכספיים ואת כוח האדם, הדרוש להתמודדות עם שיקום נזקי המלחמה ועם קליטת העלייה ההמונית. ההתמודדות עם המצבים האלה חייבה פשרות רבות. שירותי הרווחה התמקדו בעיקר בסיוע חירום לנזקקים הרבים. הצורך בכוח אדם הביא להקמת קורסי הכשרה קצרים ולפיתוח זמני ברמת ההכשרה (נייפרס, 1989).

מדינת ישראל ירשה ממוסדות המדינה שבדרך מערכת שירותי רווחה שעל אף מגבלותיה וליקוייה שימשה נקודת מוצא למדינת רווחה. לעבודה הסוציאלית שנעשתה במסגרת מערכת זו היו סממנים עיקריים אחדים של פרופסיה: משרות בשכר לאנשי המקצוע, מסגרות להכשרה מקצועית, פעילות של ארגון מקצועי והתחלות צנועות של פרסומים מקצועיים. כל אלה היו בבחינת נקודת מוצא למגמות ההתפתחות שהתפתחו לאחר מכן.

מגמות ברווחה והשלכותיהן על התפתחות מקצוע העבודה הסוציאלית בישראל

גדילה, גיוון ומורכבות

בחמשת העשורים שחלפו מהקמת המדינה השתנו בהדרגה תנאי פעולתם של שירותי הרווחה. גידול מתמיד בחברה ובכלכלה אפשר לפתח מדינת רווחה ישראלית. האוכלוסייה שמנתה 1.37 מיליון בשנת 1950 גדלה ל-6.3 מיליון בשנת 2000. מקצת הגידול היה ריבוי טבעי, אך עיקרו היה הגירה. בארבעים שנותיה הראשונות של המדינה, כאשר האוכלוסייה גדלה פי ארבעה, גדל התוצר הלאומי פי 16 (האנציקלופדיה העברית, 1993). הצמיחה הכלכלית הוזנה מההגירה ומהזרמת הון מחו"ל. הסכסוך הצבאי המתמשך עם מדינות ערב יצר עומס על הכלכלה, אך גם הביא להתפתחות טכנולוגית מואצת. תהליך שלום, שהחל בסוף שנות השבעים, יצר סיכוי לעתיד של שפע וביטחון.

כל ההתפתחויות הללו שימשו בסיס לגידול מתמיד בהקצאות לשירותי הרווחה ואפשרו לפתח תכניות חדשות בתחומים שונים. צמיחת מדינת הרווחה גררה בעקבותיה גידול עקבי במספר העובדים הסוציאליים ודיפרנציאציה פנימית במקצוע. בראשיתה נעדרה מערכת שירותי הרווחה מובחנות פנימית, ועבודה סוציאלית נעשתה כמעט רק בלשכות המקומיות לעבודה סוציאלית (ששמן הוסב עם הקמת המדינה ללשכות סעד, ומאוחר יותר למחלקות לשירותים חברתיים).

עובדים מעטים בלבד פעלו במסגרות אחרות, כגון בתי חולים, שירותי מבחן, שירותים לעולים ובתי ספר. עם השנים גדלו המערכת עצמה, מגוון פעילויותיה ומובחנותם, ומספר העובדים הסוציאליים גדל ממאות ספורות בשנת 1948 לכ-10,000 בשנת 1997, שרק כשליש מהם במחלקות המקומיות לשירותים חברתיים (Spiro, Sherer, Korin-).

(Langer & Weiss, 1997). שאר העובדים מועסקים בתחומי הבריאות ובריאות הנפש, שיקום, תקווה, ייעוץ למשפחה, ארגון קהילתי ועוד. העבודה הסוציאלית חדרה לתחומים חדשים, כמו שירותי בריאות הנפש בצה"ל, רווחה תעסוקתית, הפעלת מתנדבים ועוד. המגוון הגדל הביא לשינויים בהכשרה מקצועית ובדפוסי הארגון של המקצוע.

הפרדת העיסוק בהבטחת הכנסה מהפרקטיקה של העבודה הסוציאלית

בצד הגיוון והדיפרנציאציה בתחומי הפעילות המקצועית התחדדה גם ההבחנה בין פעילויות מקצועיות ובלתי מקצועיות. עד שנות החמישים בדיקות זכאות וניהול מענקים היו מרכיבים מרכזיים בתפקידים של העובדים הסוציאליים, ואולם מרבית העובדים סברו, שההתעסקות בתשלומים אינה עולה יפה עם עיסוקם בטיפול פסיכו-סוציאלי, ופוגמת ביכולתם לממש את יכולתם המקצועית. הם חשו מתוסכלים, כשלא יכלו להיענות לצורכי הפונים, וסברו שהקונפליקטים, שנבעו מכך, פגעו ביכולתם לפתח עם לקוחותיהם קשר מסייע. מרבית העובדים שאפו להשתחרר מהצורך לעסוק בתשלומי הבטחת הכנסה ומטיפול בצורות אחרות של סיוע חומרי (יפה, 1973; משרד הסעד, 1975).

בתהליך הדרגתי, שנמשך שלושים שנה, השתחררו לשכות הסעד מתכניות התמיכה בנזקקים, והעובדים חדלו כמעט לחלוטין מהתעסקות בסיוע חומרי. תחילתו של התהליך בחוק הביטוח הלאומי שנחקק בשנת 1953 ובעקבותיו הפך המוסד לביטוח לאומי בהדרגה לגורם מוביל בתחום הבטחת ההכנסה. התכניות הראשונות של הביטוח הלאומי היו ביטוח זיקנה ושארירים, ביטוח נפגעי עבודה וביטוח אימהות, אחריהן מענקי ילדים, ביטוח נכות וביטוח אבטלה. במרוצת השנים הוכנו תכניות ביטוח ומענקים אוניברסליים להתמודדות עם כל סוג של מצוקה כלכלית, ובשנת 1980 נחקק חוק הבטחת הכנסה לאוכלוסייה השירותית, שלא נכללה באף אחת מהתכניות הקיימות (דורון וקרמר, 1991).

כיום, מופקד המוסד לביטוח לאומי על כל נושא הבטחת ההכנסה, למעט תגמולים לנכי צה"ל ולמשפחות שכולות ותכניות סיוע מיוחדות לעולים חדשים. המחלקות לשירותים חברתיים של הרשויות המקומיות אינן עוסקות עוד במענקים כספיים, למעט סיוע חירום ושירותים בעין (רכישת ציוד ביתי, עזרה במשק הבית, ועוד).

השינוי בהגדרת תפקידי המחלקות לשירותים חברתיים היה מלווה בשינוי בהגדרת תפקידיהם של העובדים הסוציאליים. עוד לפני העברת הגמלאות להבטחת הכנסה למוסד לביטוח לאומי החלו המחלקות לשירותים חברתיים להעסיק פקידי זכאות, ששחררו את העובדים הסוציאליים, לפחות חלקית, מטיפול בנושא זה. כיום, ממשיכים עובדים סוציאליים לבדוק צרכים, לסגור על לקוחות ולהעמיד לרשותם מידע על זכויותיהם, אך אין הם עוסקים עוד בבדיקת זכאות ובהיבטים המנהליים של הסיוע החומרי.

התפתחויות אלו שיפרו את מעמד הנזקקים. תכניות הבטחת הכנסה הפכו לזכות מעוגנת בחוק, והן מנהלות באופן שוויוני על ידי השלטון המרכזי (דורון וינאי, 1988). לשינוי זה הייתה השפעה רבה על דפוסי הפעילות המקצועית של העובדים הסוציאליים במחלקות לשירותים חברתיים, והם התפנו לעסוק ביעוץ, בטיפול סוציאלי ובפיתוח תכניות (וייס, 2000).

המצב החדש חייב לנקוט בגישות שיווק חדשות. אם בעבר נקודת המוצא לקשר המקצועי בין העובד ללקוח הייתה בקשה לסיוע חומרי, לאור השינוי שהתחולל היה על העובדים למצוא דרכים חדשות, כדי להציע את שירותיהם המקצועיים ליחידים ולמשפחות. המחלקות הגיבו לאתגר זה בהקמת שירותים חדשים, כמו, תחנות ייעוץ למשפחה, ובשיווקם לאוכלוסיות שלא נכללו בעבר בין לקוחות המחלקות, ביניהן גם המעמד הבינוני. הצורך לשווק שירותים לאוכלוסיות חזקות, לזכות באמון הלקוחות ולעמוד בתחרות עם מקצועות אחרים, הניע את העובדים לרכש ידע נוסף ומיומנויות חדשות. כך תרם שינוי מנהלי, לכאורה, לקידום ההתמקצעות בעבודה הסוציאלית.

מעבר מהשמה במוסדות לטיפול בקהילה

שינוי נוסף שהשפיע על ההתמקצעות היה המעבר משיטת הפנימיות לשיטת הטיפול בקהילה. בתקופת המנדט ובשנות החמישים נחשבה השמת ילדים ובני נוער בפנימיות שיטת טיפול וחינוך מועדפת, וילדים רבים טופלו מחוץ לבתייהם ולמשפחותיהם. הדוגמה המוכרת ביותר היא מפעל עליית הנוער, ארגון שהוקם בשנות השלושים כדי להציל ילדים מגרמניה הנאצית ומאירופה הכבושה.

עליית הנוער הקימה רשת פנימיות, כפרי ילדים וחברות נוער בקיבוצים כדי לקדם אצלם התפתחות נפשית וחברתית תקינה. בראשיתן נועדו מסגרות אלו בעיקר לילדים שהגיעו ארצה ללא הוריהם, אך לאחר קום המדינה הן שירתו גם ילדים ממשפחות מצוקה מבין עולי ארצות אסיה ואפריקה (Weiner, 1986). ילדים שסבלו מבעיות אישיות ומשפחתיות, ילדים שסבלו מנכות גופנית ונפשית ובני נוער עבריינים (אלעד ווינר, 1995).

עם הירידה בממדי העלייה והשינוי בעמדות המקצועיות פחת מאוד מספר הילדים שהושמו בפנימיות (קטן, 1994), והועדפו שני פתרונות חלופיים - השמת ילדים במשפחות אמנה וטיפול בילדים במשפחותיהם ובסביבתם הטבעית.

התפתחויות דומות היו בתחומי בריאות הנפש, טיפול בקשישים, עבריינות נוער, פיגור ועוד, והן דמו למגמות בארצות אחרות - מוסדות נסגרו והדגש הועבר לטיפול בקהילה. טיפול בקהילה חייב הפעלת שיטות התערבות חדשות וחדשניות

במשפחה והיה כרוך בהרחבת תפקידי העובדים הסוציאליים במחלקות לשירותים חברתיים. העברת הדגש על טיפול בקהילה שימשה תמריץ להעלאת רמת הידע והמימונות המקצועית של העובדים.

הגדרת תפקידים באמצעות חקיקה

בעשורים האחרונים חוקקה הכנסת סדרת חוקים שמטילים על העובדים הסוציאליים, בייחוד אלה שבמחלקות לשירותים חברתיים, תפקידים מוגדרים. חוק הנוער – טיפול והשגחה (1960) החוק למניעת אלימות במשפחה (1991), והתיקון לחוק העונשין - הגנה על חסרי ישע (1991) מחייבים עובדים סוציאליים להתערב במצבי סיכון. לפקיד סעד הסמכות ליזום הליכים משפטיים להוצאת ילדים מרשות הוריהם. בתי משפט, העומדים לקבל החלטה על משמורת ילדים במקרי גירושין ובכל מצב אחר שעשוי להשפיע על רווחתם של קטינים, דורשים לקבל לידיהם לפני ההחלטה דו"ח של פקיד סעד.

בצד של חוקי ההגנה והפיקוח החברתי קיים חוק ביטוח סיעוד (חוק הביטוח הלאומי – נוסח משולב 1995) המחייב את עובדי המחלקות לשירותים חברתיים לתאם את עבודת הוועדות הרב-מקצועיות שבוחנות נזקקות וזכאות לשירותי סיעוד וקובעות תכנית טיפול לזכאים (Shnit, 1998).

כך הפכה פעילותם המקצועית של העובדים הסוציאליים מכוונת יותר ויותר על ידי חוקים מחייבים המכתיבים פעולות כלפי משפחות, יחידים, קהילות ומערכת המשפט. לחקיקה המצטברת השלכות חשובות על פעילות המחלקות לשירותים חברתיים ועל תפקוד העובדים הסוציאליים. מצד אחד היא מצמצמת את שיקול דעתם בכל הקשור לשימוש בזמנם, וכן את המשאבים העומדים לרשותם של לקוחות אחרים, בייחוד מי שזקוקים לשירות ואינם פונים אליו. אך מצד אחר היא מחזקת את סמכותם ואת מעמדם.

התחזקות מעמדם של העובדים גררה אותם לביקורת משפטית וציבורית. קרה שעובדים סוציאליים ננזפו בבתי המשפט או הואשמו על ידי לקוחותיהם ועל ידי אמצעי התקשורת בשימוש לרעה בסמכויותיהם. כדי להתמודד עם האשמות אלו דאגו סוכנויות הרווחה לקדם את כישורי ההבחנה של פקידי הסעד, ולחזק את הידע המשפטי שלהם. כך יוצא, שהחקיקה גרמה להעלאת האיכות המקצועית של העובדים הסוציאליים.

היבטים של התמקצעות

העלאת רמת ההכשרה המקצועית

מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל עברה עם השנים שינויים ניכרים. ממערכת מונוליתית שכללה אוניברסיטה אחת, טכניון אחד ומכון מחקר אחד היא הפכה למערכת פלורליסטית של שש אוניברסיטאות ובצדן מכללות ומכונים, המתחרים על המשאבים ועל הסטודנטים. תחרות זו שימשה כוח מניע להקמת מחלקות חדשות, כולל מחלקות לעבודה סוציאלית. הפתיחות והדינמיות הגדלות והולכות במערכת ההשכלה הגבוהה העלו באופן מתמיד את רמת ההכשרה ואת הרמה האקדמית של המקצוע.

תכנית ההכשרה הראשונית משנת 1934 של הוועד הלאומי בירושלים, שנמשכה בראשיתה שישה חודשים, הפכה תוך שנים ספורות לבית ספר, מכון להכשרת עובדים סוציאליים שמשך הלימודים בו שנתיים. בתחילת שנות הארבעים נוסף אליו בית ספר לעבודה סוציאלית, שהוקם בתל-אביב, ושני בתי הספר סיפקו, ללא קושי, את צורכי כוח האדם המצומצם שנדרש בשנים אלו. בשנת 1948 בעקבות הצורך לקלוט את העלייה הגדולה גדל במהירות הביקוש לעבודה סוציאלית ונוצר מחסור חמור בעובדים סוציאליים. משרד הסעד פתח קורסים מזורזים ללימוד המקצוע, ביניהם קורסים שנמשכו חודשים ספורים בלבד. קורסים אלו נפסקו כאשר המחסור בעובדים היה אקוטי פחות.

תהליך האקדמיזציה החל בשנת 1958, עם פתיחת בית הספר לעבודה סוציאלית על שם פאול ברוואלד באוניברסיטה העברית. תוך 25 שנים נפתחו מחלקות לעבודה סוציאלית בארבע אוניברסיטאות נוספות. ההחלטה החשובה ביותר שהתקבלה בשנות החמישים ותקפה עד היום, הייתה הקביעה כי ההכשרה הבסיסית לפרקטיקה בעבודה סוציאלית יהיו לימודי B. A. (Neipris, 1992).

גם בשנות השישים נמשך המחסור בעובדים סוציאליים, והמחלקות האוניברסיטאיות לא היו מסוגלות לספק את כוח האדם המקצועי שנדרש, בייחוד לא את צורכי השירותים שבפריפריה. המכון להכשרת עובדים סוציאליים של משרד הסעד המשיך, לפיכך, להכשיר עובדים, בייחוד ביישובים מרוחקים. עם זאת, מספר בוגרי האוניברסיטאות גדל משנה לשנה, מרביתם סיימו מסלול לימודים רגיל ומקצתם תכניות הסבה לבוגרי מדעי החברה וההתנהגות. משגדל מספר העובדים האקדמאים יצא המכון, בהדרגה, מתחום ההכשרה הבסיסית.

כיום ניתנת ההכשרה המקצועית בחמש אוניברסיטאות ובמכללה אחת, ומספר הבוגרים בכל שנה עולה על 600. מספר זה גדול מהביקוש, ומול המחסור החרף של שנות השבעים, יש כיום חשש מפני אבטלה, שתגרוור התפשרות על תנאי עבודה ועל סטנדרטים של פרקטיקה מקצועית (קורין-לנגר, שפירו, וייס ושרר, 1994).

מראשית שנות השבעים פתחו האוניברסיטאות מסלולי לימודים לתואר שני. בתחילה נועדו לימודי המוסמך להכשיר עובדים סוציאליים מנוסים לתפקידי הדרכה וניהול, ובהמשך, הצטרפו למעגל הלומדים עובדי טיפול ישיר שראו בלימודים

אלו כלי להרחבת הידע והמיומנות. משנת 1990 מתחילים בלימודי תואר שני כארבעים אחוזים ממסיימי התואר הראשון, ובמקביל עולה מספרן של הסוכנויות הדורשות כתנאי להעסקה עובדים בעלי תואר שני או לפחות מי שנרשמו לתואר שני (שפירו, שרר וקורין-לנגר, 1992).

בכל חמש האוניברסיטאות יש כיום תכניות לתואר שלישי שמכוונות בעיקר למחקר ולהכשרת סגל הוראה אקדמי. גם בתכניות האלה גדל בהתמדה מספר התלמידים, והוא עולה היום על מאה סטודנטים. הדור הבא של אנשי האקדמיה יהיה מורכב ברובו מאנשים שרכשו את כל הכשרתם בישראל.

הביקוש הגובר להשכלה בעשרים השנים האחרונות הביא לפתיחתן של מכללות רבות בכל חלקי הארץ, ומרביתן מסונפות לאוניברסיטאות. מכללות אחדות מציעות גם תכניות לימודים בעבודה סוציאלית, כשהסטודנטים נדרשים, בדרך כלל, להשלים באוניברסיטת האם קורסים נוספים וזכאים בעקבות זאת לקבל תואר אקדמי. לא מכבר קיבלה המכללה האקדמית בתל-חי אישור להעניק לתלמידיה תואר ראשון בעבודה סוציאלית. כיוון התפתחות אפשרי, שמספר הסטודנטים לתואר ראשון במכללות ילך ויגדל ובאוניברסיטאות ילך ויקטן, והאוניברסיטאות יתמקדו בתארים מתקדמים.

תוכני ההכשרה - גישות תאורטיות

לצד השינויים המבניים ראויים לציון גם כמה מגמות התפתחות תכניות. בתחילת הדרך הושפע מקצוע העבודה הסוציאלית בישראל מדגמים שהיו נהוגים בארצות אחרות. העובדים הסוציאליים הראשונים עלו ארצה מגרמניה, והביאו עמם את התפיסה שהייתה מקובלת ברפובליקת ויימר (Konrad, 1993). במלחמת העולם השנייה ואחריה התעניינו מנהיגי תנועת העבודה והעובדים הסוציאליים במדינת הרווחה הבריטית שעוצבה באותן שנים. היו גם עובדים סוציאליים ישראלים, יהודים וערבים, שרכשו את הכשרתם בשנות הארבעים והחמישים באוניברסיטאות בריטיות.

השפעה חזקה ביותר הייתה לשיטה האמריקאית, כפי שנלמדה באוניברסיטאות של ארצות-הברית וקנדה בשנות החמישים. בשנים אלו נזקקה מאוד מערכת הרווחה בישראל לסייע ולהכוונה של ארגונים יהודיים מצפון אמריקה, והם סיפקו לישראל שירותי בריאות, שיקום וטיפול בקשישים. מומחים אמריקאיים נשלחו ארצה לסייע לארגונים הישראליים, מורים לעבודה סוציאלית עלו ארצה והשתלבו בבתי הספר החדשים לעבודה סוציאלית, וישראלים קיבלו מלגות ללימודים מתקדמים באוניברסיטאות של ארצות-הברית וקנדה (Neipris, 1992).

לא זו בלבד שמרבית אנשי הסגל בבתי הספר לעבודה סוציאלית הוכשרו לתפקידם בצפון אמריקה, גם מרבית הספרות המקצועית הייתה כתובה אנגלית או מתורגמת מאנגלית. כך התחזקה מאוד השפעתם של המודלים האמריקאיים על הפרקטיקה בישראל. עיקרה של השפעה זו היה בשנות החמישים, שנות השיא באימוץ התאוריות של פרויד, יונג, אדלר ותלמידיהם בארצות-הברית. התוצאה, השפעות חזקות של התאוריות הללו, כפי שהובנו ו'תורגמו' על ידי תאורטיקנים ומחנכים צפון אמריקאים, גם על העבודה הסוציאלית בישראל (פרגר, 1987).

עם השנים הכירו מחנכים לעבודה סוציאלית, בדומה לעמיתיהם בפסיכולוגיה ובמקצועות קרובים, במגבלות הגישה הפסיכודינמית ונפתחו למודלים חלופיים, שהיו פופולריים בחו"ל, לגישות התנהגותיות, קוגניטיביות, אקולוגיות, ובאחרונה גם לגישות ביקורתיות ופוסט-מודרניות. ברבות השנים התחזקה הנטייה לאקלקטיות, ולהתאמת מישורי ההתערבות והכלים הטיפולים לאופי הבעיה שבטיפול, להזדמנויות ולמגבלות המסגרת, למיומנויות ולנטייתיהם של העובדים.

בעוד האידיאולוגיה המקצועית כוללתית ורב-מתודית, הפרקטיקה היומיומית מושפעת מנטיית, מיכולות וממגבלות של מחנכים ועובדים הנוטים להתמקד בטיפול בפרט ובמשפחה ולהשתמש במגוון גישות תאורטיות ושיטות עבודה. רבים גילו את היעילות של קבוצה קטנה והוסיפו להכשרה הבסיסית שלהם קורס שנתי או דו-שנתי בהנחיית קבוצות. בעקרון ההתערבות ברמת הקהילה, הארגון או המדיניות נתפסת כחשובה אך מימושה נמוך (Gal & Weiss, 2000).

מחקר ובניית ידע

כאמור בתחילת הדרך יובא הידע המקצועי מגרמניה ומבריטניה, ואחר-כך כמעט רק מצפון אמריקה. ברבות השנים, בעקבות התפתחות החינוך לעבודה סוציאלית, גדל גם היקף המחקר המקומי. התאוריות המנחות את הפרקטיקה בישראל הן עדיין אותן תאוריות מיובאות, ואולם המחקר שנוסף עליהן משמש בסיס אמפירי מוצק לפרקטיקה המקומית. המחקרים מתנהלים במסגרות שונות. יש בתי ספר שהקימו מרכזי מחקר בתחומים שונים, בכללם לימודי משפחה, שיקום ורווחת הילד. כמו כן כל הדוקטורנטים ומקצת התלמידים לתואר שני, עוסקים במחקר כחלק מדרשות תכניות הלימודים.

גם מחוץ לאוניברסיטאות יש מכוני מחקר, שמקדישים את עיקר משאביהם למחקרי רווחה, וממצאיהם רלוונטיים לפרקטיקה של העבודה הסוציאלית. הבולטים שבהם מכון ברוקדייל לחקר הזיקנה והתפתחות האדם, אגף התכנון והמחקר של המוסד לביטוח לאומי, והמרכז לחקר המדיניות החברתית בישראל (Auslander, 2000).

פירות המחקרים מתפרסמים בממות אחדות. חברי סגל רבים מפרסמים את מחקריהם בכתבי עת בחו"ל, בעיקר בשפה האנגלית, כדי לענות על דרישות הקידום של האוניברסיטאות. גם בארץ קיימים כתבי עת מקצועיים ששפתם עברית ובצדם תקצירים באנגלית. הבולט שבהם 'חברה ורווחה', של משרד העבודה והרווחה בשיתוף עם ליגת נשים למען

ישראל, איגוד העובדים הסוציאליים ומועצת בתי הספר לעבודה סוציאלית. חוקרים מתחום העבודה הסוציאלית מפרסמים גם בכתבי עת מתחומי הפסיכותרפיה והמדיניות החברתית, ובכתבי עת אינטרדיסציפלינריים.

המחקרים מכסים טווח נושאים רחב. הם מתייחסים לאוכלוסיות היעד, לבעיות שהן נושא הטיפול ולהערכת תועלת ההתערבות. מחקרים אחרים מתמקדים בעובדים, בדפוסי הקריירה שלהם ובעמדותיהם כלפי סוגים שונים של לקוחות, בבעיות חברתיות ובסוגיות של פרקטיקה. גם יחסי הגומלין בין עובדים סוציאליים לאנשי מקצועות אחרים משמשים נושא למחקר (Auslander, 2000). כיוון חשוב במחקר היה ניתוח דפוסי קבלת ההחלטות בעבודה סוציאלית, למשל, הגורמים המשפיעים על ההחלטות בדבר משמורת והשמה של ילדים.

באשר למידת התרומה של הממצאים לפרקטיקה דיווח רוזן (Rosen, 1994) שחקר את מקורות הידע של העובדים כי: "טיעונים נורמטיביים היו ההצדקה הנפוצה ביותר להחלטות, כשלאחריהם טיעונים תיאורטיים ומושגיים, וטיעונים של מדיניות. כמעט ולא נעשה שימוש בידע המבוסס על מחקר" (שם, עמ' 569). רוזנפלד (Rosenfeld, 1997), לעומת זאת, מסתייג מהשאיפה לבסס הפרקטיקה על תאוריות וממצאי מחקר, ומעדיף למידה מהחלחות ומהקשבה ללקוחות.

התארגנות מקצועית

איגוד העובדים הסוציאליים הוא שילוב של איגוד מקצועי, התאגדות פרופסיונלית ושדולה חברתית. לאיגוד, שנוסד בשנת 1937, יש כיום כ- 9000 חברים רשומים, 6000 מהם משלמים דמי חבר. כ- 75% מהעובדים הסוציאליים הפעילים והפנסיונרים חברים באיגוד. המשרתים בצה"ל, במשטרה ובשירות בתי הסוהר אינם חברים באיגוד מפני שההצטרפות לאיגוד מקצועי אסורה עליהם על פי חוק. גם מי שמשתייכים לארגון מקצועי אחר, כמו חברי הסגל האקדמי באוניברסיטאות, לא הצטרפו לאיגוד כקבוצה, אלא רק כבודדים.

הישגו העיקרי של האיגוד הוא המונפול של העובדים הסוציאליים על תחום עיסוקם. משנות החמישים ועד שנות השבעים, שנות המחסור החמור בעובדים סוציאליים, אוישו משרות רבות על ידי בוגרי מדעי החברה, ואף על ידי מי שהיו חסרי כל הכשרה מקצועית. האיגוד נרתם לשינוי מצב זה ונאבק להבטיח שכל המשרות יאוישו על ידי עובדים סוציאליים כשירים. הייתה נכונות להתפשר על משך ההכשרה, בשעת הדחק נעשו גם הכשרות חפוזות, אך עיקרון ההכשרה המקצועית נשמר בקפדנות.

הישגי המאבק היו נאים. מרבית התפקידים בתחום שוריינו לעובדים סוציאליים בעלי הכשרה, ורק בשוליים, בתפקידי עובדי קידום נוער או רכזי מתנדבים, ניתן למצוא היום עובדים בוגרי מדעי החברה, חינוך או קרימינולוגיה. חוק העובדים הסוציאליים שנחקק באחרונה נותן גושפנקא פורמלית להישגי האיגוד בתחום זה. עם התגברות על המחסור בעובדים סוציאליים התפנה האיגוד להעלאת הרמה המקצועית של העובדים, ופעל לסגירתן של כל מסגרות ההכשרה הלא אקדמיות. מראשית שנות השבעים אין מקבלים לשורות המקצוע מי שאינו בוגר אוניברסיטה.

כמו כל איגוד מקצועי, שואף איגוד העובדים הסוציאליים לשפר את השכר ואת תנאי העבודה של חבריו. בשנת 1994 התמוטט מו"מ על הסכם שכר, והאיגוד פתח בשביתה, שנמשכה למעלה מחודש, ושיתקה את שירותי הרווחה של ישראל. העובדים הסוציאליים נהנו מתמיכה רחבה. לקוחותיהם, אמצעי התקשורת והציבור הרחב תמכו במאבקם, והשביתה הסתיימה בהסכם ששיפר מאוד את רמת השכר, הן בסכומים מוחלטים והן בהשוואה למקצועות אחרים. האיגוד קבע קוד אתיקה מקצועי, ובשיתוף עם בתי הספר לעבודה סוציאלית הוביל מהלך להבחנה בין רמות שונות של מיומנות מקצועית ולהכרה בתחומי מומחיות. האיגוד הנהיג את המאבק לחקיקת חוק העובדים הסוציאליים ולהקמת מועצת העובדים הסוציאליים.

האיגוד פעל גם בנושאים של צדק חברתי ומדיניות רווחה. בעת הדיון על חוק ביטוח בריאות, לפני שנים מספר, סייע האיגוד להקים שדולה של צרכני שירותי בריאות, שפעלה להבטחת זכויותיהם של הסובלים ממחלות וממוגבלויות ושל בני משפחותיהם. בשנת 1992, כשראש הממשלה דאז התמהמה במינוי שר עבודה ורווחה, הוביל האיגוד מחאה ציבורית נגד הזנחת נושאי הרווחה ונאבק בהצלחה למינוי שר חזק למשרד זה.

קוד אתיקה

בשנת 1978 פרסם האיגוד קוד אתיקה, ובשנת 1994 התקבל נוסח מתוקן שלו, שהתבקש בעקבות הניסיון שנצבר לאחר יישום הקוד הקודם ובעקבות השינויים שהתרחשו בעשרים השנים שחלפו מאז, בכללם בעיות חדשות (לדוגמה, טיפול בנפגעי איידס) וכניסת עובדים סוציאליים למסגרות חדשות (לדוגמה, השוק הפרטי) ולפעילויות חדשות (מחקר וכו'). ניסוח הקוד מחדש היה תהליך ארוך. הוא כלל בחינת תקנוני אתיקה במקצועות אחרים ובמקצוע העבודה הסוציאלית בארצות אחרות, וסדרת דיונים עם עובדים סוציאליים בתחומים שונים. בתקנון האתיקה המתוקן חמישה חלקים שעוסקים במחויבות העובד ללקוחותיו, לחברה, לעמיתיו, לארגון המעסיק ולמקצוע. הקוד מבוסס על ערכים של כבוד האדם וחירותו, על אחריות ועל אידיאלים של שוויון ואמונה בזכותם של אנשים לשלוט על חייהם (איגוד העובדים הסוציאליים, 1994).

עד לאחרונה אכיפת התקנון הייתה בעיקרה וולונטרית, ועדת אתיקה של האיגוד דנה בקובלנות הציבור ועובדים סוציאליים, והציעה יעוץ והכוונה. לעובדים הוסברו העקרונות שביסוד התקנון, ונמסרו להם הנחיות ספציפיות. חקיקת חוק העובדים הסוציאליים בשנת 1996 יצרה מנגנון לאכיפת תקנון האתיקה.

חוק העובדים הסוציאליים

בפברואר 1996, לאחר שנים של הסברה ולחץ מצד האיגוד, נחקק חוק העובדים הסוציאליים, אשר מגדיר את טווח פעילותו של המקצוע בתחום הרווחה, מגן עליו ומסדיר את פעילותו המקצועית. וזו לשון החוק, בהגדירו את העיסוק בעבודה סוציאלית: "עיסוק מקצועי, כמשלח יד, לשיפור תפקודם האישי והחברתי של הפרט, המשפחה והקהילה בדרך של טיפול, שיקום יעוץ והדרכה הנעשים בדרך כלל בידי עובד סוציאלי ובשיטות טיפול מקצועיות הנהוגות בעבודה סוציאלית" (מדינת ישראל, 1996, סעיף 2: הגדרות). החוק מסמך את שר העבודה והרווחה לקבוע אלו משרות בארגוני הרווחה שייכות לעבודה סוציאלית, ואוסר להעסיק בהן מי שאינו עובד סוציאלי כשיר. אדם יוכר ויירשם כעובד סוציאלי כשיר, אם הוא בעל תואר אקדמי בעבודה סוציאלית מאוניברסיטה ישראלית או בעל תעודה שוות ערך מחו"ל.

החוק מחייב את העובדים הסוציאליים לסודיות מקצועית באשר לכל מידע על לקוחות, שמגיע לידיעתם בתוקף תפקידם, ומגדיר את זכותם של לקוחות לקבל מידע הנוגע להם. החוק מסמך את שר העבודה והרווחה להתקין תקנות אתיקה בהתייעצות עם מועצת העובדים הסוציאליים, וליצור מנגנון (ועדת משמעת והליכי קובלנה) לאכיפת התקנון (גולדשטיין ורוזנר, 2000).

מועצת העובדים הסוציאליים - רמות וסטנדרטים

החוק מחייב להקים מועצת עובדים סוציאליים, אך למעשה, המועצה הוקמה כבר בשנת 1989, וקדמה בשבע שנים לחוק. במועצה חברים נציגי איגוד העובדים הסוציאליים, נציגי בתי הספר לעבודה סוציאלית, נציגי המעבידים הגדולים, נציגי ארגוני לקוחות ונציגי הציבור. יו"ר המועצה הוא שר העבודה והרווחה או נציגו. עד לאחרונה מינה השר תמיד איש חינוך בעבודה סוציאלית לעמוד בראש המועצה.

עם הקמתה קיבלה על עצמה המועצה להשלים את פיתוח מערכת הדיפרנציאציה הפנימית של המקצוע, תהליך שהחל קודם לכן בהשתתפות האיגוד ובתי הספר לעבודה סוציאלית. המועצה הכירה בשלוש רמות מקצועיות (עובד סוציאלי כשיר, עובד סוציאלי מתקדם ועובד סוציאלי בכיר), ובאפשרות להתמחות בתחומים שונים, כמו, בריאות, תקווה, קהילה, זיקנה ועוד, וקבעה מהן הדרישות להכרה בכל רמה. כמו כן הוקמו מנגנונים לטיפול בפניות להכרה. המועצה הייתה פעילה גם בתחום החקיקה, סייעה לקידום חוק העובדים הסוציאליים וייצגה את המקצוע בדיונים על חוקים אחרים שמתייחסים לתחום פעילותו (לדוגמה, הצעת חוק הפסיכותרפיה).

מעמד המקצוע ויוקרתו

מעמד המקצוע, הדימוי החברתי שלו והדימוי העצמי של העוסקים בו מושפעים מגורמים מספר: מעמדו החוקי, מידת השליטה שלו על תחומי פעילותו, מקומם של אנשי המקצוע במערכות בירוקרטיות, הרכב המקצוע מבחינת מין ורמת חינוך והכנסתם של אנשי המקצוע.

על יסוד ההתפתחויות שתוארו לעיל - עלייה ברמת ההכשרה המקצועית ושליטה על תחומי פעילותו של המקצוע שקיבלה באחרונה אישור חוקי - אפשר היה לצפות לעלייה ביוקרתו של מקצוע העבודה הסוציאלית בישראל. ואולם, רמת ההכנסה של העובדים הסוציאליים הייתה עד לאחרונה נמוכה, גם בהשוואה לפרופסיות של שירותי אנוש ולעובדי המגזר הציבורי. העובדה שמרבית (83%) העובדים הסוציאליים הם נשים עשויה להיות סיבה ותוצאה כאחת של רמת ההכנסה הנמוכה. רק באחרונה, עקב פעילות אגרסיבית מוצלחת של איגוד העובדים הסוציאליים עלו רמות השכר.

המעמד והדימוי העצמי של העובדים הסוציאליים מושפעים ממסגרות ההעסקה שלהם. במקצת הארגונים, כולל מחלקות לשירותים חברתיים, שירותי המבחן ותחנות הייעוץ למשפחה העבודה הסוציאלית היא המקצוע הדומיננטי. בתחומים אחרים, ובייחוד בתחומי הבריאות ובריאות הנפש, העובדים הסוציאליים כפופים לאנשי מקצועות אחרים, בעיקר לרופאים, וכפיפות זו משפיעה על הדימוי העצמי המקצועי שלהם (Sherer, 1986). עם זאת, במערכות משניות אנו עדים לחפיפה הולכת וגוברת של תפקידים מקצועיים שעשויה להוביל ליתר שוויון בסטטוס המקצועי (Sherer, 1995).

במחקר על יוקרתם של מקצועות שנעשה בשנות השבעים והשמונים לא נמצאה עדות לעלייה ביוקרתו של מקצוע העבודה הסוציאלית (קראוס, 1981). העובדים הסוציאליים דורגו גבוה ממורים בתיכון ונמוך ממנהלי תיכון. במחקר חוזר שנעשה בתחילת שנות התשעים (קראוס והרטמן, 1994), דורגה יוקרת מקצוע העבודה הסוציאלית נמוך יותר. החוקרים ייחסו את השינוי לעלייה במשקל שמייחס הציבור לרמת ההכנסה ולירידה ביוקרת החינוך. על יסוד כל ההתפתחויות, שתוארו לעיל, ניתן לצפות, שבעתיד תדורג יוקרת העבודה הסוציאלית במקום גבוה יותר.

ההתפתחויות, שתוארו במאמר, על אף היותן רצויות, כרוכות בסיכונים מחייבים התייחסות. שיפור הכישורים, המעמד והסמכות של אנשי המקצוע עלולים להגדיל את המרחק בינם לבין האנשים הנזקקים לשירותיהם. ככל שהעבודה הסוציאלית הופכת מקצועית יותר היא עלולה לאבד את הרלוונטיות שלה לבעיות החברתיות הדוחקות והקשות ביותר. אבירם וקטן (Aviram & Katan, 1991) שחקרו עמדות של עובדים סוציאליים מתחילים, מצאו שאין להם עניין רב לעבוד עם אוכלוסיות נזקקות, כמו עניים, קשישים ומפגרים. העובדים העדיפו התערבויות בעלות אופי פסיכותרפי על עבודה קהילתית וסנגור. קטן ואבירם טענו שדרכי ההכשרה המקובלות כיום עלולות, שלא בכוונה, לחזק נטיות אלו (ראה גם Guttman & Cohen, 1998).

באחרונה ניסו לפתח מודלים של פרקטיקה שעשויים להתמודד ביעילות עם בעיותיהן של האוכלוסיות הנזקקות ביותר שאינן זוכות לשירותים מספקים (Rosenfeld, Schoen & Sykes, 1995). ייתכן שדווקא הזמינות של כוח אדם בעל הכשרה מתקדמת יצרה הזדמנות לניסויים חדשניים, ולהתמודדות עם מקצת הבעיות שנוצרו עקב תהליך הפרופסיונליזציה.

סכנה אחרת שאורבת כיום למקצוע היא שילוב של פרולטרזציה ודה-פרופסיונליזציה, שעלולים לנבוע מעודף כוח אדם מקצועי (קורין-לנגר, שפירו, וייס ושרר, 1994). בתי הספר לעבודה סוציאלית מכשירים יותר עובדים מהנדרש, ובמקביל לגידול בהיצע קיימת ירידה בביקוש. העלייה במשכורותיהם של העובדים הסוציאליים בתקופה של קיצוצים בתקציב הגדילה את הפיתוי של מעסיקים לצמצם את מספר אנשי המקצוע ולהמירם בסמך מקצועיים ובעובדי מנהל.

לעודף העובדים יש גם תוצאה חיובית. בניגוד לעבר הלא רחוק, כיום, גם השירותים הפחות יוקרתיים באזורים מרוחקים מוצאים למשרות הפנויות מועמדים כשירים. לעומת זאת, מצב זה מחליש את כוח המיקוח של העובדים ושל האיגוד המייצג אותם. עובדים סוציאליים עלולים להסכים לעבוד גם במסגרות שמחייבות אותם לדרכי פעולה שנחשבות ללא-מקצועיות. כמו כן הם עלולים גם להתפשר על תגמולים ותנאי עבודה, וכך יישחקו מקצת הישגים של השנים האחרונות, שהושגו במאמץ רב.

על אף הדאגות הללו, אפשר לטעון שהעבודה הסוציאלית בישראל הייתה נתונה, במהלך חמישים השנים שחלפו מאז הקמת המדינה לתהליך מתמיד של פרופסיונליזציה, שהתבטא בגיבוש המנדט החברתי, הגדרה חוקית של תחום פעולה, תגמולים חומריים וסמליים משופרים, ארגון יעיל של המקצוע, פרסום קוד אתיקה מעוגן בחוק, עליית רמת ההכשרה והתפתחות של גוף ידע מקצועי. כל אלה התאפשרו הודות להתפתחות הכלכלית והחברתית של ישראל ולהבשלת מדינת הרווחה הישראלית. בתום חמישה עשורים יכולים העובדים הסוציאליים בישראל להתגאות במרחק הרב שהמקצוע שלהם עבר מאז התחלתו הצנועות.

מקורות

- איגוד העובדים הסוציאליים (1994). קוד האתיקה המקצועית של העובדים הסוציאליים בישראל. אלעד, נ. ווינר, א. (1995). שירות המבחן ותולדות הטיפול בנוער עבריין ומקופח. תל-אביב: רמות. גולדשטיין, ש. ורוזנר, י. (2000). חוק העובדים הסוציאליים – הלכה ומעשה. תל אביב: רמות. דויטש, ע. (1970). התפתחות העבודה הסוציאלית כמקצוע ביישוב היהודי בארץ ישראל, עבודה לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית, ירושלים.
- דורון א. וינאי א. (1988). הבטחת הכנסה – שינוי המדיניות ודרכי הביצוע. ביטחון סוציאלי, 31, 74-87. דורון, א. וקרמר, ר.מ. (1991). מדינת הרווחה בישראל. תל-אביב: עם עובד ואשכולות.
- האנציקלופדיה העברית, כרך שיש (2) (1993). מדינת ישראל, עמ' 556.
- וייס, ע. (2000). השלכות חוק הבטחת הכנסה על תפקוד המחלקות לשירותים חברתיים – האם התממשו הציפיות? ביטחון סוציאלי, 58, 76-96.
- יפה, א. (1973). ניסיון להפריד בין תפקידים הקשורים בתמיכה כספית לבין שירותים סוציאליים אחרים בעירית ירושלים. ביטחון סוציאלי 5-4, 137-145.
- משרד הסעד, האגף לתכנון, מחקר והכשרה. (1975). המלצות הוועדות לבדיקת ארגון שירותי הסעד המקומיים. ירושלים.
- מדינת ישראל (1996). חוק העובדים הסוציאליים.
- נייפרס, י. (1989). קהילה טרם מדינה: השירותים הסוציאליים והעבודה הסוציאלית לפני קום המדינה. מידע"ס, 12-5. פרגר, א. (1987). השפעת המערב על החינוך למקצוע – הזמן להינתק מחבל הטבור. חברה ורווחה, (2), 128-136. קראוס, ו. (1981). מבנה המקצועות בישראל. מגמות 26(3), 283-294.
- קראוס, ו. והרטמן, מ. (1994). שינוי ביוקרת המקצועות בישראל בשנים 1974-1988. מגמות, 36(1), 78-87.
- קורין-לנגר, נ., שפירו, ש., וייס, ע. ושרר, מ. (1994). האוניברסיטאות ושוק העבודה – מגמות ביקוש והיצע לכוח אדם בעבודה סוציאלית. חברה ורווחה, י"ד(2), 165-180.
- קטן, י. (1994). התפתחות שירותי הרווחה האישיים. ירושלים: המרכז לחקר המדיניות החברתית.
- שפירו, ש., שרר, מ. וקורין-לנגר, נ. (1992). לקראת שנות ה-2000: מגמות וצרכים בעבודה סוציאלית. אוניברסיטת תל-אביב: בית הספר לעבודה סוציאלית על שם בוב שאפל.

- Aviram, U., & Katan, J. (1991). Professional preferences of social workers: Prestige scales of populations, services and methods in social work. *International Social Work* 34, 37-55.
- Gal, J., & Weiss I. (2000). Policy practice in social work and social work education in Israel. *Social Work Education*, 19, 485-499.
- Guttman D., & Cohen, B.Z. (1998). Social work education in Israel. In F.M. Loewenberg (Ed.), *Meeting the challenges of a changing society: Fifty years of social work in Israel* (pp. 300-320). Jerusalem: Magnes.
- Hugman, R. (1996). Professionalization in social work: The challenge of diversity. *International Social Work*, 39(2), 131-147.
- Konrad, F. M. (1993). *Wurzeln Juedischer Sozialarbeit in Palaestina*. Weiheim: Juventa.
- Lowenberg, F. M. (1993). Preparing for the welfare state? A reexamination of the decision to establish the social service department of the Vaad Leumi. *Journal of Social Work and Social Policy in Israel*, 7/8, 21-30.
- Neipris, J. (1992). *The American Joint Distribution Committee and its contribution to social work education*. Jerusalem: JDC.
- Rosen, A. (1994). Knowledge use in direct practice. *Social Service Review*, 68, 561-577.
- Rosenfeld, J.M. (1997). Sixty years of social work in Israel: Lessons of the past and challenges for the future. *Journal of Social Work and Policy in Israel*, September-October, 9-10, 11-15.
- Rosenfeld, J.M., Schoen, D.A., & Sykes, I. J. (1995). *Out from under*. Jerusalem: JDC.
- Sherer, M. (1986). Diffusion of roles: An analysis of social work practice. *Administration in Social Work*, 10(1), 55-66.
- Sherer, M. (1995). Division of work among paraprofessionals in Israel. *Administration and Policy in Mental Health*, 22(4), 447-456.
- Shnit, D. (1998). The law and social work practice in Israel. In F.M. Loewenberg (Ed.), *Meeting the challenges of a changing society: Fifty years of social work in Israel*. (pp. 51-74). Jerusalem: Magnes.
- Spiro S., Sherer M., Korin-Langer N., & Weiss I. (1997). Israel. In N.S. Ma yaden, T..D. Watlo & D.E. Elliot (Eds.), *International handbook on social work theory and practice* (pp. 223-244). Westport, CT: Greenwood press
- Spiro S., Sherer M., Korin-Langer N., & Weiss I. (1998). The Professionalization of Israeli Social Work. In E.M.Loewenberg (Ed.), *Meeting the challenges of a changing society: Fifty years of social work in Israel* (pp.29-50). Jerusalem: Magnes Press.
- Weiner, A. (1986). Institutionalizing institutionalization: The historical roots of residential care in Israel. *Child and Youth Services*, 7(3/4), 3-19.